

ӘОЖ 572.027.6

ҚАЗІРГІ ГЕОСАЯСИ ЖАҒДАЙЛАРДАҒЫ НӘСІЛШІЛДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.

Нұртазина Гүлім Еркінбекқызы

nurtazina.gulim@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰҰ «5В050500 – Аймақтану»

мамандығының 4курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Р.М.ТАШТЕМХАНОВА

Нәсіл - адамзаттың эволюциялық өзгерістерін түсінудің негізгі категорияларының бірі. Нәсілдік процестерді зерттеу бізге қазіргі кезде өзекті болып табылатын көптеген нақты міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Нәсіл тарихы мен теориясымен байланысты бастапқы ұстанымдар тек тарихи ғана емес, сонымен бірге қоғамдық-саяси сипатта болады[1].

Нәсілмен бөлінген топтарды, олардың әлеуметтік – мәдени динамикасы мен дәстүрлерін зерттеудің өзектілігі қазіргі әлемде этникалық тіршілікке байланысты көптеген шешілмеген проблемалардың болуымен байланысты. Олардың қатарына шиеленісу, ұлтаралық қатынастардың қақтығысы, этникалық дискриминация, өсіп келе жатқан аймақаралық этникалық айырмашылық, бірқатар этникалық топтардың өмір сүру деңгейінің төмендеуі және кейбір мәдениеттердің қалпына келтірілмейтін қауіпі жатыр. Батыс аймағындағы болған және болып жатқан нәсілдердің топтарға бөлінуі зерттелетін басты объект болып табылады. Көптеген адамдар бүгінгі таңға дейін және қазірдің өзінде, терісінің түсінің өзгешелігінен зорлық-зомбылық пен қорлыққа тап болады. Бұл үлкен жаһандық проблемада балалар мен жасөспірімдердің қандай қасірет және қиыншылық көретінін ешкім аңғармайды. Олар жаңа дүниеге келгеннен бастап үлкен жек көрініс сезімімен соқтығысады. Бұл үлкен әділетсіздік.

Қоғамдық дамудың қазіргі заманғы тұжырымдамалардың біреуін қолдана отырып, осы уақытқа дейін негроидтер мен монғолоидтардың барлық таптық қоғамдары дәстүрлі немесе аграрлық болып қалды, ал Батыс Еуропаның таптық қоғамдары индустриалды болды деп айтуға болады. Негроидтер мен монғолоидтардың бірде-бір әлеуметтік-тарихи ағзасы индустриалды

қоғам деңгейіне дербес жете алған жоқ. Бірақ сөздің дәл мағынасындағы нәсілшілдік ұғымы XIX ғасырда ғана пайда болды. Олардың отаны АҚШ болды. Олар қара адамдардың құлдығын ақтау үшін құрылған. Бұл американдық нәсілшілдік негізінен нағыз нәсілдік болды. Содан кейін Батыс Еуропада нәсілшіл ұғымдар құрыла бастады. Нәсілдер, әрине, әр түрлі ата-бабалардан шыққан және олардың қабілеттері бірдей емес. Ең төменгісі – қара нәсіл. Біршама дамыған сары нәсіл. Прогресстің ең жоғары және жалғыз қабілеті – ақ түсті нәсіл, олардың арасында арийлердің нәсілдері ерекшеленеді, ал немістер арийлердің элитасын құрады[2].

Өкінішке орай, нәсілшілдікті өткен құбылыстарға жатқызуға болмайды. Ол бүгінгі таңда өз тамырларын жаюда. Нәсілшілдік пайда болғаннан бастап, әр нәсіл арасында жарияланбаған соғыс жүргізіле бастады. Әрбір адамның, баланың, қарттың күнделікті өмірі жердегі тозаққа айналды. Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі нацистердің еврейлерді жаппай қыруы, XXI ғасырдың басындағы Америка Құрама Штатында орын алған нәсілдік бандалар. Тарихымыздағы нәсілшілдікке байланысты орын алған жаһандық мәселелер көп, ол бүгінгі таңның өзінде тамырын Батыстың кейбір аймақтарында әлі жойған жоқ. Адамдар нәсілі, ұлты, тілі, мәдениеті, дініне байланысты бөлінбейді. Бүкіл әлемдегі адамдар олардың өмірдегі статусына, тұратын аймағына қарамастан барлығы тең болып саналады. Ешкімнің ешкімнен айрмашылығы жоқ. Менің пікірімше, мақаланың басты мақсаты және міндеті, барлық халықтың теңдігін көрсету. Неге халық кемсітушілікті норма ретінде қабылдайды? Адамдар арасындағы нәсілдік теңсіздік қалай пайда болғанына жауап іздеу.

Неліктен нәсілшілдік мәселесін қазақ зерттеушілері нақты қарастырмаған? Мәселе, кеңестік ресми доктрина: Кеңес Одағында нәсілшілдік жоқ және болмайды деп сенген. Нәсілшілдік «буржуазиялық идеология» болып саналды және егер ол басқа жерде болса, ол КСРО шегінен әлдеқайда алыс еді - айтарлық, АҚШ-та немесе Оңтүстік Африкада. Мұндай жағдайларда бұл саладағы байыпты ғылыми жұмыстардың орынсыз болып көрінетіні түсінікті. Алайда нәсілшілдік өміріміздің әртүрлі салаларында сезінеді, ол жай идеяларға ғана емес, саясат тіпті ғылымға да әсер етеді. Дәстүр бойынша, нәсілшілдік, бірінші кезекте адамдар арасындағы барлық айырмашылықтарды (мәдениетте, мінез-құлықта, әлемді қабылдауда) терінің түсі, мұрын пішіні, көз пішіні, шаш пішіні және түсі сияқты физикалық белгілерде кездесетін нәсілдік белгілерге дейін көтеретін ұғым ретінде түсіндіріледі. Отаршылдық дәуірінен туындаған мұндай нәсілдік жоғары және төмен нәсілдер туралы ұғымды негізге алып, барлық ғылыми деректерге қарамастан, нәсілдік айырмашылықтар тарих барысын анықтайды деп тұжырымдады[3].

Джозеф Бирдселлдің айтуы бойынша классикалық нәсілшілдік сүйенеді:

- ерекше нәсілдердің шынайы бар екеніне сенім;
- нәсілдер генетикалық негіздерімен күрт ерекшеленеді деген сенім;
- кейбір нәсілдердің басқаларға қарағанда айтарлықтай артықшылықтары бар деген қорытынды;
- ақтардың дамыған ақыл-ой қабілеттеріндегі ақ нәсілділердің, қара нәсілділерден ерекшеленетінін дәлелдейтін интеллектуалдық тесттерге сілтемелер;
- қара нәсілділердің миының анатомиялық дамымағандығы туралы тұжырым;
- ақ нәсілділердің жоғары өркениеттер құру қабілетімен ерекшеленеді деген сенім;
- ұлтаралық некеге жол бермеу арқылы ақ нәсілдің «тазалығын» сақтауға деген ұмтылыс[4].

17 ғасырдан бастап ғылым адамзат нәсілдерінің бірқатар жіктеулерін алға тартты. Бүгінде олардың саны 15-ке жетеді. Алайда, барлық жіктеулер үш нәсілдік тірекке немесе үш үлкен нәсілге негізделген: негроидтік, европеидтік және монголоидтік, олардың көптеген кіші түрлері мен бұтақтары бар. Кейбір антропологтар оларға австралоидтік және американоидтық нәсілдерді қосады. Молекулалық биология мен генетика бойынша адамзаттың нәсілдерге бөлінуі шамамен 80 мың жыл бұрын болған. Негізінен екі түрі ерекшеленді: негроид және европеид-монголоид, ал 40-45 мың жыл бұрын тек европеидтар мен тек монголоидтердің дифференциациясы болды.

Нәсілдік оқиғалар Еуропа кеңістігінде барлық елдерде күш алуда. Физикалық шабуылдар, өрттер мен кісі өлтірулер әртекті қоғамдардың қайғылы шындығына айналды. Бір жағынан, бұл құбылыс Еуропа елдері үшін таңқаларлық, өйткені бұл жерде көптеген мультимәдениеттер мен мультинәсілдер деп аталатындар бұрыннан бар. Бұл Еуропада әртүрлі мәдениеттерге, сыртқы келбеттерге, татуировкаларға, пирсингтерге, жаңа типтегі операциялар мен инновацияларға толерантты қарайтынын білдіреді[5]. Сонымен қатар, мұнда жыныстық азшылықтарға шыдамды, сондықтан нәсілшілдік белгісі бойынша кемсітушіліктің өркендеуі Еуропа елдері үшін өте қызық. Алайда, бұл құбылыс орын алуда.

Негізінен, нәсілдік кемсітушілікке байланысты шабуылдар мен қорлау Еуропадағы көптеген нәсілдік қозғалыстар жанданған 2001 жылдан бастап орын алады.

2004 жылдан бастап ЕҚЫҰ саяси шаралар мен нәсілшілдікке қарсы бағытталған іс-шараларды жоспарлауға көп күш жұмсады. ЕҚЫҰ, Министрлер Кеңесі және Тұрақты Кеңестің халықаралық конференцияларының шешімдері (СМ № 10/05 шешімі, СМ 4/03 шешімі, PS 621 шешімі) жекеменшік қылмыстар туралы тиісті заңдар мен білім беру арқылы нәсілдік зорлық-зомбылықпен күресу қажеттілігін мойындайды.

Еуропада соңғы жылдар ішінде Африка мен Таяу Шығыстың әр түрлі елдерінен заңсыз келген мигранттардың наразылығы қарқынды өсуде. Осы мән— жаймен көбінесе қылмыстың күрт өсуін, бір жағынан нәсілдік көңіл-күйдің көбеюін-екінші жағынан байланыстырады. Нәсілдік дұшпандық негізінде бөліну кейде ұлттық футбол командаларында да байқалады. Футболдағы нәсілдік дискриминация - бұл әр ойынға немесе футбол маусымына байланысты өзгеретін екіұштылықты білдіретін көп қырлы мәселе[6].

Қабылданған шараларға қарамастан, бұл теорияның дамуы Еуропа аумағындағы екінші дүниежүзілік соғысқа әкелді. Дәл осы ресейлік дүниетаным фашизмнің негізі болды. Екінші дүниежүзілік соғыс және Кеңес Одағының жеңісінен кейін барлық нәсілшіл ұйымдар таратылды, сондай-ақ фашизмді насихаттауға тыйым салынды. Теңдік, төзімділік, адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау, гуманизм сияқты құндылықтарды насихаттады. Аталған қағидаттар көптеген еуропалық елдер ратификациялаған және олар үшін қазіргі уақытта міндетті болып табылатын түрлі халықаралық құжаттарда бекітілген.

Негізінен осы бүкіл әлемде туындап отырған расизм проблемасы, нәсілден көптеген халықтар жүгінеді? Онымен қоса расизмді норма деп санайтын да адамдар тобы болады және бүкіл өзінің күш-жігерін, энергиясын және эмоциясын осы басқа нәсіл адамын кемсітіп, таптауға кетіреді. Бұл жерде туындайтын басты сұрақ, неге?

"Овертон терезесі" теориясына сәйкес, масса санасы үнемі өңделеді. Көңіл- күйді, талғамды және моральдық қағидаттарды бұзу тез емес, бірақ жүріп жатады. Біз бұл үдерістің басты қатысушылары болып табыламыз. Бүгінгі жаһандық геосаяси қарсы тұру — бұл тұрақты армиялардың соғысы немесе экономикалық жүйелердің бәсекелестігі емес, ең алдымен, бұл "мағыналар күресі". Бірақ санаға өте консервативті және күрт ауыстыруға бейімсіз қандай да бір бейнені қалай енгізуге болады, әсіресе сіздің идеяңыз-барлық бұрынғы әдеттер мен моральдық принциптерге толық қарама-қайшы болса?

Жауап қазіргі кезде "терезе" теориясында жатыр, яғни қоғамның қандай да бір идеяны қабылдауға дайындығын немесе дайын еместігін білдіретін шексіз шекара береді. Оның жасаушысы, американдық инженер және саясаттанушы Джозеф Овертон (1960-2003)[7].

Міне осы Овертон терезесіне байланысты адамдар күннен-күнге өзіне жат мәселе болсын, оның сеніміне қарама-қайшы келетін мәселе болсын қабылдай бастайды. Мысалы - нацистік Германия. Алдымен теориялық базис жасалады, біз — "жоғары нәсіл", ал сіз — "адамға татымайтындар" деген. Археологтардың, этнографтардың, лингвистердің "зерттеулерімен" расталған ғылыми жұмыстар шығарылады. Мәселе газеттерде кеңінен баяндала бастайды, "проблеманы" жұмыс асханаларында да, ақсүйектер қонақтарында да талқылайды. Пікірталас, объективті шындық аясында өтеді: экономикалық дағдарыс тереңдейді, енді қазір кімнің кінәлі екені белгілі болады. Ультранационалистік риторикасы бар

көптеген партиялар құрылады, олардың бірі билікті жаулап алады. Әр қала көшелерімен ұлттық ұрандары бар штурмовиктер жолға шыға бастайды. Еврей дүкендерінің есіктерінде бормен түрлі былағат сөздер жазады. Содан кейін, қайғылы танымал "Хрусталь түні" кезінде елде антисемиттік үңгірлер толқыны домалайды. Қоғам, немқұрайлылықпен, тіпті мақұлдаумен, барлық алдыңғы кезеңдерді қабылдағаннан кейін тағы бір соңғы сатыға түседі: «таза қанды емес» ұлт адамдарын тұтқындайды және лагерлерге қинап, өлтіруге апарады[8].

"Овертон терезесінің" бірінші сатысы құбылысты "ойсыз" саласынан "радикалды" облысқа аудару болып табылады.

Қоғам мүлдем қабылдамайтын кез келген құбылыс күнә немесе табу аймағында болады. Мысалы, каннибализм, инцест, содомия, гомосексуализм және т. б. қоғам үшін белгілі бір нақты және қоғамдық ширатылған мысалда (жанжал немесе бағдарламаланған оқиғалар сериясы аясында) мұндай тақырыптардың бірі жақсы мақсат қоя отырып, белсенді талқылана бастайды – ал мұндай жаман, тыйым салынған құбылыстар неліктен табу немесе күнә аймағында тұр ма? Неге мұны істеуге болмайды? Біз, мысалы, бұл нәрсені адамдардың істеп жатқанын көріп отырмыз, олар бақытты көрінетін сияқты? Адамдар енді сол табу объектісін қызу талқылауға көшеді және ол бүкіл мемлекетте ең басты тақырыпқа айналады, әр-түрлі ток-шоуларда, жаңалықтарды оны көрсете бастайды. Біртіндеп адамдар қабылдап та бастайды. Яғни, піл үлкен болса да, оны бөліктерге бөліп жеуге болады деген түйін шығады.

Осыдан шығатын қорытынды халықтардың терроризм, фашизм, нацизм сияқты жат белгілерді қабылдауы мүмкін болатын жағдай. Осыған байланысты барлық кезеңдерден өтіп, кейбір адам топтары расизмды қабылдап соның аясында кетті.

1949 жылы ЮНЕСКО-ның нәсілшілдікке қарсы дүниежүзілік бағдарламасы іске қосылды, оның басшылығында Клод Леви-Страус және Мишель Лейрис сияқты зиялылар болды. Қорытынды мәлімдемеде нәсілдік артықшылық теориясының ғылыми және моральдық негізсіздігі баса айтылды[9].

1949 жылы ЮНЕСКО бағдарламасын құру кезінде саяси және қоғамдық салада нәсілдік толық емес теориялар ашық жүрді. Кейін нәсілшілдіктің көктегі көріністері ағарту жұмысы мен антирасистік заңдардың арқасында бірте-бірте жоғалып кетті.

Осы әлемдік расизм проблемасын жеңуге көмектесетін сиқырлы шешім жоқ. "Раса" ұғымы тарихпен ауырласа да, ғылыми ауытқушылық болып табылса да, ол әлі күнге дейін мән беріп, көзді жабу қиын әлеуметтік болмысты өзіне алып келеді[10]. "Нәсілді "өз мәні бар" ұлтпен "немесе" этноспен " ауыстыруға болмайды.

Қортындылай келе, расизм проблемасымен күресуде, көптеген қауіпсіздік ұйымдары ат салысуда. Бірақ нақты проблеманың шешілуі үшін бүкіл халық ат салысуы керек. Адамдардың нақты расизмге деген түбегейлі ойларын өзгертілгені жөн болып табылады. Яғни, Овертон терезесін нақты расизм проблемасына келгенде керісінше қолдана бастау қажет. Нәсілшілдікті жою деген идеяны алдыға қойып, кейіннен ол халық арасында үлкен талқыланатын тақырыпқа айналса, үлкен жетістіктерге жетуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Campbell J. Negro mania: Being an examination of the falsely assumed equality of the various races of man. - Philadelphia, 1851.
2. Collinson S. Robert Knox Anatomy of race // History today. - 1990.
3. Гофман А. Б. Элитизм и расизм // Расы и народы: Ежегодник. - Т. 7. - М., 1977. - С. 128-142.
4. Birdsell J.B. Human Evolution: An Introduction to the New Physical Anthropology. Chicago, 1975.
5. Тагиефф П.-А. Цвет и кровь: французские теории расизма. М.: Ладомир, 2009.
6. Snyder L. The idea of Racialism: Its meaning and history. - Princeton, 1962.

7. Технология уничтожения. Окно Овертона <https://nstarikov.ru/tehnologiya-unichtozheniya-okno-overton-36349> (өтініш берген күні : 24.02.2021)
8. Хавренко.Е. Как противостоять технологии "Окно Овертона". -2014.
9. Le Monde (Франция): для борьбы с расизмом не следует игнорировать расовый вопрос <https://inosmi.ru/social/20190613/245266577.html> (өтініш берген күні: 02.03.2021)
10. Авдеев.В.Б. Расология. – 1994.